

ZORKA KINDA-BERLAKOVIĆ
Institut für Slawistik der Universität Wien
Spitalgasse 2-4 / Hof 3 – 1210 Wien

RAZVOJNI PUT KNJIŽEVNOG JEZIKA GRADIŠĆANSKIH HRVATA DO REGIONALNOG HRVATSKOG STANDARDNOG JEZIKA

Kako su razvoj jezika i razvoj identiteta kod gradišćanskih Hrvata neobično usko povezani, postajala je i postoji opravdana težnja unutar te manjine za kodificiranim/normiranim jezikom koji bi trebao ojačati svijest manjine i biti jak oslonac u borbi za nacionalni opstanak. U članku se analizira razvoj jezika kod gradišćanskih Hrvata koji zbog posebnoga geografskog položaja te odvojenosti od matičnoga naroda nisu mogli slijediti jezični razvoj u staroj domovini, već su od samih početaka svog dolaska u novu domovinu njegovali i razvijali svoj književni jezik.

KLJUČNE RIJEČI: *gradišćanski Hrvati, gradišćanskohrvatski, književni jezik.*

1. NAZIV GRADIŠĆANSKOHRVATSKI

Današnje područje naseljavanja gradišćanskih Hrvata obuhvaća hrvatska naselja u Austriji (55 sela u Gradišću), Zapadnoj Mađarskoj (19 sela) i Slovačkoj (6 sela). Uz to živi još znatan broj gradišćanskih Hrvata u Beču (oko 19.000), a oko 1.000 Hrvata živi raseljeno po Češkoj.

Termin Burgenland / Gradišće javlja se prvi put 1921. kao naziv za novostvorenu austrijsku pokrajinu a izraz gradišćanskohrvatski, koji obuhvaća sve hrvatske idiome gore navedenih područja, udomaćuje se u lingvistici tek u 2. polovici 20. stoljeća. Kako među gradišćanske Hrvate uz Hrvate koji žive u današnjem Gradišću ubrajamo i sve potomke onih doseljenika iz Hrvatske i današnje sjeverozapadne Bosne koji su koncem 15. i početkom 16. stoljeća naselili područje tadašnje zapadne Ugarske, jasno je da gradišćanskohrvatski ne predstavlja naziv za "novi" jezik (unatoč takvim ili sličnim izjavama nekih tobožnjih predstavnika), već se ovdje radi o regionalnom hrvatskom književnom jeziku. Prema lingvističkim kriterijima to je hrvatski jezik koji se genetski razvio iz sjeverozapadnih hrvatskih narječja 15. – 17. stoljeća (Hamm, 1974: 49).

2. JEZIK I IDENTITET

Zbog posebnog geografskog položaja te odvojenosti od matičnog naroda gradišćanski su Hrvati počevši od 16. stoljeća razvili svoj književni jezik, kojemu je osnovica srednjočakavska. Uz ovu izrazito čakavsku jezičnu tradiciju ima i nešto manje kajkavskih te štokavskih utjecaja pa i brojnih interferencija s njemačkim, a nešto manje i s mađarskim jezikom. Posebnost gradišćanskohrvatskog jezika uvjetovana je i različitim razvojem književnog jezika u Hrvatskoj, jer su dijalektalna pomicanja u staroj domovini prouzrokovala jezične promjene koje nisu doprle do gradišćanskih Hrvata. Iako već od 19. stoljeća gradišćanski Hrvati pokušavaju preuzeti štokavski književni jezik, zbog dinamičnih životnih okolnosti nikada do toga nije došlo. Tek krajem 19. stoljeća a posebice u među- i neposrednom poratnom vremenu dolazi do znatnog približavanja (pravopis, leksik) hrvatskom standardu, no ujedno se i dalje njeguje gradišćanskohrvatska književna tradicija. U zadnjoj trećini 20. stoljeća počinje se ocrtavati i potreba za standardizacijom jezika. Dok su stoljećima neka vrsta naddijalekta pa i gradišćanskohrvatski književni jezik zadovoljavali potrebe naroda kod pisanja knjiga uglavnom vjerskog sadržaja, tiskanja novina te kalendara, sada dolazi do promjena jezično-političkih okolnosti, a time ujedno i do snažnijeg javnog ugleda manjinskih jezika u Austriji. Nakon početka emitiranja hrvatskih emisija na radiju (krajem sedamdesetih godina) i televiziji (u osamdesetim godinama), proširenjem ponude hrvatskog jezika u školama, uvođenjem gradišćanskohrvatskog kao drugog službenog jezika u Gradišću, taj se jezik morao izgraditi kako bi i dalje ostao funkcionalan. Tako je zapravo preko javne komunikacijske prakse realiziran *regionalni hrvatski standardni jezik*, naime *gradišćanskohrvatski standardni jezik*. Ovime je u diskusiji oko hrvatskog jezika koja se protezala kroz cijelo 20. stoljeće, prevagnula ona strana koja je zahtijevala razvijanje vlastitog standarda, za razliku od drugog, manjeg dijela inteligencije koji je zagovarao preuzimanje hrvatskog štokavskog standardnog jezika. Godine 1982. tiska se prvi dio dugo očekivanog *Nimško-gradišćanskohrvatsko-hrvatskoga rječnika* (Bencsics, Finka, Šojat, 1982.) koji je zasigurno pojačao autonomnost gradišćanskohrvatskog jezika. Devedesetih godina tiska se prva gradišćanskohrvatska školska gramatika Mirka Berlakovića (Berlakovich, 1995.), a god. 2003. u suradnji Znanstvenoga instituta Gradišćanskih Hrvatov s Institutom za hrvatski jezik u Zagrebu izašla je *Gramatika gradišćanskohrvatskog jezika* (SUČIĆ et al., 2003).

2.1 RAZVOJ GRADIŠĆANSKOHRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA

U sljedećem poglavlju ćemo kratko ocrtati razvojni put gradišćanskohrvatskog književnog jezika te ukazati na najvažnije aspekte koji su bitno utjecali na današnji jezični sustav.

O govorima i o književnom jeziku gradišćanskih Hrvata do sada je već dosta objavljeno (Berlaković, 1987; Brabec, 1973; Koschat, 1978; Neweklowsky, 1978; Jembrih, 1997). Razvoj književnoga jezika u 18. i 19. stoljeću opisao je detaljno Hadrovicz (Hadrovicz, 1974. i 1995.) pa ćemo za to razdoblje dati samo kratak pregled, dok ćemo se u ovome članku uglavnom usredotočiti na jezični razvoj u 20. stoljeću, kojemu se do sada u literaturi posvećivalo manje pozornosti.

Kao što je već rečeno, Hrvati u novoj domovini već od samog početka koriste svoj narodni jezik u liturgiji te razvijaju svoju bogatu književnu tradiciju koja ima čvrstu čakavsku ikavsko-ekavsku osnovu. Razlog za to ne treba isključivo tražiti u tome što toj dijalekatskoj grupi pripada najveći dio gradišćanskih Hrvata – gradišćansko-hrvatski govori dijele se na manju štokavsku i veću čakavsku grupu, dok se kajkavsko narječje očuvalo samo u nekoliko sela – već u činjenici da su pisci potjecali iz tih krajeva, odnosno pisali prvenstveno na tom narodnom jeziku. Tako Grgur Mekinić, koji nije gradišćanski Hrvat, 1609. i 1611. tiska dvije protestantske pjesmarice na narodnom jeziku. Spomenuti se mora i djelovanje franjevacu u protureformaciji koji djeluju u Željeznom na čelu s Lovrom Bogovićem, čiji se molitvenik *Hiža zlata* iz 1754. godine tiskao približno 30 (!) puta, što potvrđuje njegovu popularnost (Benčić, 1998: 77).

Tako uz tipično čakavski leksik imamo mnoštvo čakavskih fonetsko-fonoloških obilježja koja su se očuvala sve do danas. Od tih osobina navest ću na ovom mjestu samo najvažnije¹: Prema čakavskoj tradiciji u gh. je kontinuantna poluglasa vokal *a*: *malin, tajedan, zamem, s manom, kade*; kontinuantna nekadašnjega općeslavenskoga nazala *ę* iza palatala je *a*: *žajan, žatva, jatra*; prijedlog *v* ostvaruje se kao *va*: *va hiži, va stanu*; izvedenice glagola *iti* imaju u infinitivu i prezentu oblike: *najti-najdem, pojtji-pojdem, dojtji-dojdem*; stare konsonantske skupine *st`*, *sk`*, *stj*, *skj* u većini gh. govora reflektiraju se kao *šč* pa imamo *plašč, guščer, ognjišće, sveučilišće*; čuva se upitno-odnosna zamjenica *ki, ka, ko*; nema štokavskog skupa *št*: *stanovništvo, seljačtvo*; stara skupina *čr-/čer-* čuva se: *črljeno, čerišnja, črip, črv*. Gh. ima na mjestu nekadašnjega *jata* ikavsko-ekavski refleks (nekada po zakonu Mayera-Jakubinskoga, danas je raznoraznim analogijama ikavska ili ekavska kontinuantna vezana uz pojedine riječi). U morfologiji je najuočljivije čuvanje starih nastavaka u DLI mn., pa nema ujednačavanja tih triju padeža kao u hrvatskom književnom jeziku. Karakterističan je i gubitak aorista te imperfekta.

U 17. i 18. stoljeću gradišćansko-hrvatski književni jezik naslanja se na kajkavsku nabožnu književnost, što se najbolje vidi u leksiku (*aldovati, batriti, mentovati, kinč, oroslan, trsje, vkanjevat...*), ali i u sintaksi te morfologiji. Tako se npr. uvodi nastavak *-um* za I sg. kod imenica ženskog roda na konsonant: npr. *ričom, koščom*. Ne smije se zaboraviti da su u to vrijeme tekstovi iz Hrvatske na Sjever mogli biti preneseni s minimalnim izmjenama, jer se tada književni jezik izgrađivao na osnovi svih triju hrvatskih narječja, što kasnije, nakon provođenja jezične reforme 1836. a pogotovo otkako su se probili vukovci u Hrvatskoj nije više bio slučaj: gradišćansko-hrvatski i hrvatski književni jezik počinju se sve više razlikovati, tako da kod velikog dijela gradišćanskih Hrvata dolazi do odbijanja reformiranoga književnog jezika. Tako npr. imamo slučaj da već u vrijeme Bachova apsolutizma dio hrvatske inteligencije u zapadnoj Ugarskoj odbija hrvatske školske knjige koje su pisane na reformiranom književnom jeziku i koje je bečka izdavačka kuća "Schulbücherverlag" tiskala za sve Hrvate u Monarhiji (Kinda-Berlaković, 2001: 17). Kao ispriku svećenici navode da te knjige nisu razumljive za "ovdašnje Hrvate". Tako se nekoliko školskih udžbenika za đursku biskupiju izdaje u prerađenom izdanju koje je bilo prilagođeno gradišćansko-hrvatskim govorima. Završetkom Bachove ere i proizvodnja školskih

¹ Detaljniji prikaz vidi: Brabec, 1973.; Neweklowsky, 1978.; Šojat, 1980.

knjiga doživjela je decentralizaciju, što je opet pomoglo lokalnim tradicijama da dođu do ponovnog izražaja.

Vrijedno je spomenuti da se još u 19. stoljeću (1877.) učitelj M. Naković zalaže za preuzimanje tzv. gajevice, no taj reformirani pravopis preuzima se tek nekoliko desetljeća kasnije. Uspješniji je kod izgradnje rječničkog fonda što se tiče osnovne znanstvene terminologije, gdje preuzima dosta inovacija iz Hrvatske: *knjižnica*, *časopis*, *izbori*, *zastupnik*, *vinogradarstvo* (Sučić, 2001.). U ovom se razdoblju iz hrvatskog književnog jezika preuzima i dosta novih riječi unatoč postojećim domaćim izrazima, tako da danas u gradišćansko-hrvatskome imamo dosta dubleta: *zatvor/luza*, *liječnik /vračitelj*, *služkinja/službena*, *pjevatiljačiti*, *milostinja/milodar* itd.

Uz to se stvaraju i neologizmi po čakavskim kriterijima: *peljačtvo* (rukovodstvo), pojavljuju se brojne prevedenice (kalkovi) s njemačkog jezika: *ognjobranac* (od njem.: *Feuerwehr*, umjesto *ognjogasitelj* prema *vatrogasac*), *vandavanje* (od njem. *Ausgaben*, hrv. *izdatak*), *nutarzimanje* (njem. *Eingaben*, hrv. *primitak*). Te jezične pojave pridonijele su tome da je današnji leksik čakavsko-štokavsko izmiješan, s obiljem interferencija iz njemačkog i mađarskog jezika: *šujstar / postolar*, *cukor*, *špengljar / limar*, *mulatovati / svečevati* (Kinda-Berlaković, 2001a).

2.2 PITANJE (GRADIŠĆANSKO-) HRVATSKOGA JEZIKA U 20. STOLJEĆU: OD KNJIŽEVNOG DO STANDARDNOG JEZIKA

Krajem 19. i početkom 20. stoljeća u zapadnoj Ugarskoj dolazi do pojačanog razvoja svjetovne književnosti (lirika, novela, drama, putopisi) te do tiskanja većeg broja udžbenika za gradišćansko-hrvatske škole. Pitanje izgradnje jezika te jedinstvene norme postaje aktualno i velik dio inteligencije težio je što većem približavanju hrvatskom književnom jeziku pa čak i posvemašnjem preuzimanju, tako da se u gradišćansko-hrvatskom počinju još više preplitati jezični utjecaji stare i nove domovine.

Nakon što 1903. izlazi zadnji broj *Kerštjansko-Katoličanskog Kalendara* pod vodstvom M. Borenića, pokrenuti su *Kalendar Svete Familije* i *Hrvatski kalendar Svetoga Antona* koji izlaze do 1919. g., odn. 1922. g., pa glavnu ulogu u daljnjem jezičnome razvoju preuzimaju urednici tih kalendara (Meršić Miloradić, Semeliker, Dobrović, Domnanović, Borenić, Kuzmić). Uz to, od 1.1.1910. g. izlaze *Naše novine* (1910. – 1919.) koje kasnije mijenjaju svoj naziv u *Hrvatske novine* (1923. – 1943., 1960. – dato) i koje su do danas jedini svjetovni tjednik gradišćanskih Hrvata na gradišćansko-hrvatskom jeziku. Glavni urednici netom spomenutih novina (F. Sučić, R. Sučić, T. Schneider, J. Csenar, P. Tyran) imali su uvijek najveći utjecaj kod provođenja jezičnih promjena.

U svim ovim izdanjima pisalo se o važnosti očuvanja hrvatskog jezika, no što se samog jezika tiče, ne može se govoriti o nekoj normi. Pisci su objavljivali članke na svom seoskom dijalektu, odnosno onako kako su znali. Iz ovih razloga objavljuju se već u dvadesetim godinama 20. stoljeća u Hrvatskim novinama povremeno jezične upute. Tako npr. Ivan Dobrović zagovara finitno *m* umjesto *n*, *domom* a ne *domon*, ili zagovara čuvanje glasa *h* na početku, *hiža* a ne *iža*. Zalaže se i za prijedlog *s* umjesto *zis*: *s mojim otcem* < *zis mojim otcem*.

Posebice se Mate Meršić Miloradić, svećenik, narodni prosvjetitelj i najpoznatiji pjesnik gradišćanskih Hrvata zalaže za približavanje hrvatskomu književnomu jeziku: *Ako hoćemo ostat Hrvati, se moramo književno najzad pricipit našem stablu na Jugu ter tamo slati duha konči na 'južinu'*.² Godine 1919. izlazi u Djuri Miloradićeva gramatika *Slovnica hervatskoga jezika za selske škole*, koja treba služiti kao pomoć u približavanju hrvatskomu standardu, a koja, međutim, izrazito čuva gradišćanskohrvatsku tradiciju: tako npr. imamo čuvanje *-l* na kraju sloga (*rekal, čul*), kod konjugacije se konzekventno navodi *nastavak -u* u 3.1. mn.: *oni tresu, nosu*; u deklinaciji imamo čuvanje starih nastavaka za DLI mn.: *jelenom, jelenih, jelenih; ženam, ženah, ženami; selom, selih, selih*. Zanimljivo je da Miloradić vokativ ne ubraja u padeže: *U jednini i množini ima klonitba šestere padeže, ki se zovu: 1. nazivni, 2. rodovni, 3. dajevni, 4. trpni, 5. mestovni, 6. oružni padež. (...) Zovni padež imamo neg za nike riči: Bože! človiče! pretelju! gospodaru! striče! teče! ujče! kume! U ovoj gramatici dolazi i do odstupanja od jednačenja po zvučnosti (opazke vs. opaske) pa i do odstupanja kod slogotvornoga *r* (hervatski jezik).*

Pripomenuti treba da u diskusiji oko jezika sudjeluje gotova sva tadašnja hrvatska inteligencija, ponajprije pisci, učitelji i svećenici.

Tako već 1922. g. zahtijevaju školski nadzornik Dobrović i Klaudus, bivši zagrebački student i školski nadzornik u razdoblju nakon II. svjetskog rata, osnivanje Akademije koja bi trebala izdavati jezične priručnike te tako rješavati aktualna jezična pitanja (Weilguni, 1984: 32). Tu se prvenstveno mislilo na pitanje pravopisa³ te na problem uvođenja novih izraza. Ovdje se posebice ističe svećenik i književnik Mate Karall koji traži da osnova rječnika, gramatike pa i pravopisa bude hrvatski književni jezik SHS države te se kritično postavlja prema vlastitim novotvorenicama: *Zač se udaljiti od književnoga jezika, na mesto približavanja? Čemo li moć mi va dijaspori živući Hrvati zaista tuliko delat, i tuliko dobroga dugovanja za naše ljude pisat, da je zadovoljimo!* (HN, 1923/8, str. 2). I drugi utjecajni Hrvati tog vremena (političar Koloman Tomsich, svećenik Martin Mersich ml., pisci Ivan Blaževich i Tome Bedenik) zalažu se za preuzimanje hrvatskoga književnog jezika zauzimajući stav da može postojati samo jedan hrvatski jezik.

Ovoj skupini jezičnih obnovitelja oštro se suprotstavlja svećenik Martin Mersich st. koji se svom snagom zalaže za očuvanje narodnog jezika i to onoga kojim su pisali gradišćanskohrvatski pisci (Ficko, Jordan Mušković,...): *Ni triba, da si riči idemo posudit Zagreb, ali oš dalje! Vadimo neg iz svojih zviranjkov.*⁴ Zato je i protiv osnivanja Akademije.

Izgleda da je Meršićev utjecaj bio vrlo velik, jer se već godinu dana kasnije u toj polemici javlja svećenik i pisac Ignac Horvat koji priznaje da za stvaranje Akademije još nisu povoljne okolnosti te da na osnovi narodnog jezika treba razvijati književni jezik.

² Mate Meršić Miloradić: "Poštovanoj hrvatskoj braći u Gradišću", *HN*, 11, 1926, str.1.

³ Dobrovich, I: "Jednak pravopis", *HN*, 2, 1932, str. 2.

⁴ M. Mersich: "Hrvatska akademija, pravopis, književni jezik?", *HN*, 12, 1923, str. 2.

No i kod novog utemeljenja Hrvatskog kulturnog društva (HKD-a) 1929. godine, tada jedinog zastupničkog društva gradišćanskih Hrvata, kad se napokon želi riješiti jezično pitanje, ostalo se opet samo kod praznih riječi: (...) *naš stari, sobom donešeni hrvatski jezik izobraziti i razvijati; dobar hrvatski pravopis i lipo izreće narediti i skrbiti, da se vsagdir jednak, lip pisani jezik hasnuje pri ljudih.* (HN, 1928/38, str. 1)

Tako se u međuratnom vremenu nije iskoristila jedinstvena povijesna prilika da se prihvati hrvatski književni jezik koji bi i gradišćanskohrvatskom žiteljstvu omogućio pristup cjelokupnoj modernoj hrvatskoj kulturi.

Ostalo se samo kod kompromisnih rješenja pa tako Dobrović 1929. u svojoj Tretoj Štanki, čitanci za 5.–8. razred osnovnih škola, prelazi u većini slučajeva s morfonološkog pravopisa na fonološki (*teško-teško, sudca-suca, žalostno-žalosno*), uvodi pisanje slogotvornog r: (*čern-črn, vert-vrt*), a leksik obogaćuje preuzimanjem izraza iz hrvatskog književnog jezika: *tvornica, bilježnik, časnik*.

Za vrijeme austrofašizma 1936. dolazi do "narodnog sporazuma" između Vaterländische Front i zastupnika gradišćanskih Hrvata (HKD-a). Povod ovome sporazumu bila je afera u vezi s dr. Jagšićem, svećenikom u Uzlopu, bivšim zagrebačkim studentom te profesorom na Učiteljskom zavodu u Mattersburgu/ Matrstofu. Jagšić je umjesto gradišćanskohrvatskoga književnog jezika predavao hrvatski književni jezik (tada nazvan srpskohrvatskim), pa je zbog toga i izgubio radno mjesto. Čini se da je tada nekim učiteljima i svećenicima jedinstveni standardni jezik bio trn u oku, ponajviše iz tih razloga što su se uz sam naziv "srpskohrvatski" konotirali pojmovi kao što su komunizam, jugoslavenstvo itd. U razmatranju cjelokupne dotadašnje jezične problematike jasno je da su različiti stavovi u pitanju jezika kod gradišćanskih Hrvata morali dovesti do sukoba. Ovog puta pobijedila je ideologija Ständestaata pa tako i zastupnici hrvatske manjine napominju povezanost s Austrijom te da nikako ne žele realizirati ideju "Koridora"⁵: *Hrvatski narod u Gradišću čini jednu narodnu i kulturnu individualnost. Mi smo gradišćanski Hrvati. Ne kanimo iz ovoga naroda ništar drugo stvoriti. U Gradišću se ne će niti germanizirati i se ne će niti jugoslavizirati.*⁶ Zanimljivo je spomenuti da je u Narodnom sporazumu gradišćanskohrvatskoj manjini ponuđeno da se u 8. razredu osnovne škole čitaju i djela na "književno-hrvatskom", no ovaj prijedlog nije prihvaćen jednoglasno sa strane gradišćanskih Hrvata. Jedino se tražilo opetovano pisanje vlastite gramatike.

Za vrijeme II. svjetskog rata nema javnih diskusija o jeziku gradišćanskih Hrvata. Hrvatski jezik izbačen je iz škole i javne uporabe, a hrvatsko je žiteljstvo zastrašivano i bilo izloženo teroru. Vjerojatno je još 1940.g. Ignac Horvat napisao *Kratak pravopis*, preradu Borenićeva *Pravopisa hrvatskoga ili srpskoga jezika* koji čakavizira te prilagođuje gradišćanskohrvatskim prilikama.

Iz područja morfologije daje jezične savjete, kao npr. savjet o pravilnoj upotrebi instrumentala s prijedlogom i bez njega. Uvodi povratno-posvojnu zamjenicu *svoj*. Oblike pokaznih zamjenica štokavizira: *ov, va vo > ov, ova, ovo; ota, oto, > ta, to;*

⁵ Pitanjem "slavenskog koridora" između Čehoslovačke i SHS države bavio se B. Krizman u: "Gradišće na Pariškoj mirovnoj konferenciji (1919-20)", *Nastava povijesti*, Zagreb, 4, 1974.

on, na, no > *on, ona, ono*, itd. Kod konjugacije u 3.l. mn daje prednost završetku *-ju*: *znadu* > *znaju*. U genitivu mn. daje prednost kratkim oblicima: *ženov* > *žen, divojkov* > *divojak*.

Tek nakon II. svjetskog rata pitanje hrvatskog jezika postaje opet aktualno. Predlažu se dvije mogućnosti:

- (1) da se od danas na sutra uvede hrvatski književni jezik
- (2) da se stupnjevito prelazi iz narječja na književni jezik, tako da se u domaćem razgovoru ipak zadrži "naš jezik", ali da narod bude u stanju čitati i pisati na hrvatskom književnom jeziku.

Iako uvođenje jedinstvenoga književnog jezika nije uspjelo, dolazi do znatnog približavanja hrvatskom književnom jeziku. *Naš tjednik* (1947. – 1960.) kao stalnu rubriku uvodi "Jezični kut" u kojem se objavljuju jezične upute kojih se gradišćanski Hrvati do danas uglavnom konzekventno pridržavaju, pa se zato s pravom može govoriti o Jezičnoj reformi⁷ krajem četrdesetih godina (1948./49.) dvadesetog stoljeća, koja se oslanja na Horvatov *Kratak pravopis*, te Miloradićevu pa i Maretićevu gramatiku⁸. Uvodi se jednačenje suglasnika po zvučnosti: *teško* > *teško*; *-h* se gubi u LI mn.: *u crikvah, školah* > *u crikva, škola, na svih tih trih visokih brigih* > *na svi ti tri visoki brigi*; u G mn. čuva se *h* kod pridjeva, zamjenica i brojeva, dok se kod imenica gubi: *svih onih velikih ljudi* > *svih onih velikih ljudi*; *-l* na kraju sloga prelazi u *-o*: *pakal/pakao, andjel/andjeo, bil/bio, govorill/govorio*; zamjenice *ov, va* odn. *ota, oto* zamjenjuju se štokavskim zamjenicama: *ov, ta, to*; kod imenica ž.r. probija se kraći oblik; instrumental imenica i-deklinacije glasi *-ju*: *radošću, ričju a ne ričom*; kod imenica m. i sr. roda zamjenjuje se nastavak *-i* u L sg. nastavkom *-u*: *na polji* > *na polju*; glasovna grupa *vs* prelazi u *sv*: *vsaki, vse, vsejedno* > *svaki, sve, svejedno*; kod glagola u 3.l. mn. preporučuje se nastavak *-ul/-ju* umjesto starog nastavka *-du*: *govoru* > *govoridu*; prijedlog *va* zamjenjuje se prijedlogom *u*: *va crikvu* > *u crikvu*, sonant *r* ostvaruje se kao u hkj. slogotvorno: *kerv, perst, vert* > *kru, prst, vrt*. Napušta se ekavsko/ikavska realizacija jata (*delo, lipo*) i uvodi se (i)jekavsko/ikavsko pisanje. Ekavska kontinuanta koja se diftongira kao (*ie*:) bilježi se grafemima *jel/ije*, distribuiranim kao u hkj., dok se kontinuanta *i* čuva: *bijel, vjera, mliko*. Kod ikavskog refleksa moguće su i dublete: *brig/brijeg, svist/svijest*. Nastavlja se borba protiv germanizama i kalk-prijevoda s time da se preporučuju kroatizmi: *novine* < *cajtung*, *žučni kamenci* < *goljštajn*, *sudjelivati* < *diozeti*.⁹ Unatoč različitim pokušajima da se u ortografiji uvede *đ*, ostaje se kod grafema *dj*.

⁶ "Hrvatska inteligencija za narodni sporazum u Gradišću", u: *Hrvatske novine*, 48, 1936, str. 1.

⁷ Horvath, Ignac: "Razvitak gradišćanskoga hrvatskoga pisma", u: *Gradišće Kalendar*, 1971, str. 70: *Nismo došli do hrvatskoga književnoga jezika! A to je on poslovični Rubikon, na kom će se odlučiti sudbina naše gradišćanske narodne kulture*.

⁸ Ribar: "Jezični kut: Za jedinstven fonetički pravopis", *NT*, 1947, 29, str. 3.

⁹ Usp. Horvath, Ignac: "25 ljet u Austriji", *Gradišće Kalendar*, 1947: 33, detaljniji prikaz vidi kod Hajszan, 1979: 93.

Ove jezične reforme ne prihvaća prosti narod koji se ljuti da jezik nije "po našu" nego po *hrvačansku, srpsku, slovačku*, pa čak i *rusku*. Zagovornicima promjena, ponajviše školskom nadzorniku Klaudusu, predbacuje se da uvođenjem "ijekavice" rade "komunističku i Titovu propagandu" (Weilguni, 1984: 67). Otpor se javlja i protiv preuzetih "hrvačanskih riči" kao što su to *napokon, doduše, prisutan: No, još gorje* (nego upotreba internacionalizama, napom. aut.) *je, ako si posудиš u manjkanju domaćega izraza, kakovu rič iz hrvatskoga ričnika. (...) Onda bi morao čuti njihove glasne kletve i prigovore! Ar latinski, nimški, francuski, hja, to je nešto bolje, nešto više! Ali 'hrvačanski', ne, to je gotov škandal.*¹⁰

Dok se u Gradišću teško prihvaćaju reforme koje su narušavale dotadašnji kontinuitet, mlada gradišćanskohrvatska inteligencija koja se sakupljala u društvu Hrvatski akademski klub HAK kreće šezdesetih godina novim putem. U svojem časopisu *Glas* ti se mladi reformatori jezika beskompromisno zauzimaju za hrvatski književni jezik, jer su mišljenja da gradišćanskohrvatski dijalekti ne mogu dostignuti nivo standardnog jezika. U *Glasi*, koji izlazi između 1957. i 1963., mladi pjesnici (A. Blazović, Vl. Vuković, B. Frank) objavljuju svoje pjesme na hrvatskom književnom jeziku, a aktivisti (N. Benčić, Prikosović i dr.) razlažu u broju 3, str. 2 iz 1959. godine svoj program: *Naša najveća zadaća, naš cilj, pa ako hoćete, da to nazovem programom, jeste, da polako sprovodimo hrvatski književni jezik u naš hrvatsko-gradišćanski prostor. Zadaća naše nove generacije mora se sastojati u tome, da mi evolucionim putem prihvatimo hrvatski književni jezik i da ga prilagodimo našoj nacionalnoj manjini, kao književni jezik svih danas živućih Hrvata*. Ova mlada generacija koja je bila za preuzimanje hrvatskog standarda, a u kojem se ni sama nije znala dovoljno dobro izraziti jer ga nije imala gdje naučiti, biva izložena oštrim napadajima i izrugivanju¹¹. Konačno nije uspio ni ovaj drugi pokušaj da se preuzme hrvatski standard. Razloge za to treba najvjerojatnije tražiti u nedostajanju građanskog sloja kod gradišćanskih Hrvata koji bi bio forsirao upotrebu jedinstvenoga, normiranog jezika. Za seljački sloj bio je dovoljan seoski dijalekt, odn. neka vrsta naddijalekta. Inteligencija pak, koja se zauzimala za hrvatski standard, živjela je odvojeno od matične zemlje, uglavnom u Beču, te tako nije mogla utjecati na jezični razvoj.

Uz pokušaj mladih Hakovaca mora se spomenuti i uzaludno nastojanje poslijeratnih nadzornika za hrvatske škole u Gradišću, R. Klaudusa i K. Meršića. Kao pristaše hrvatskoga književnog jezika težili su za jedinstvenim nastavnim jezikom te kanili prekinuti dotadašnju praksu da se predaje u seoskom govoru. U tu svrhu Klaudus od 1953. – 1962. uređuje školski list *Mladost* u kojem su prilozima bili uglavnom na hrvatskom književnom jeziku, a Meršić 1957. pod imenom *Naš jezik* izdaje gramatiku hrvatskoga književnog jezika koju ipak neznatno prilagođuje gradišćanskohrvatskim prilikama. Ni prvi ni drugi nisu računali s tihim protestom većine dvojezičnih učitelja koji nisu vladali hrvatskim

¹⁰ Ignac Horvat: "Mi 'narodni pisci'", *NT*, 12, 1948, str. 2.

¹¹ Pisac A. Blazović uspoređuje ove mlade reformatore jezika sa seljacima koji na svoja kola, koja vuku volovi, stavljaju retrovizor i sirenu. Blazović zastupa mišljenje da novo u jeziku ne treba isključivati staro, već da se treba povezati jedno s drugim, pa je tako već prije 50 godina ukazao na razvojni put gradišćanskohrvatskoga jezika.

standardom¹² te zato ta pomagala u nastavi uglavnom nisu ni koristili, već su ih ocijenili "preteškim ili nerazumljivim" (Kinda-Berlakovich, 2002: 144, 288, 358). Ovaj do sada najradikalniji potez izazvao je otpor ponajviše kod Robakovih¹³ asimilanata koji su Klaudusu predbacivali da narod prodaje "jugokomunistom" te da je "jugosimpatizant" (ibid.: 145).

Ovu prvenstveno emocionalnu odbojnost prema "srpskohrvatskomu" jeziku ("to nije naše, to ne razumimo") najbolje izražava članak J. Kostanja u *Hrvatskim novinama* 1963.¹⁴, gdje autor zastupa mišljenje da spas hrvatskog naroda u Gradišću nikada ne može ležati u *umjetno konstruiranom jeziku nekih Balkanaca već u materinjem dijalektu: Hoćemo da ostanemo dalje gradišćanski Hrvati? Onda dajmo cesaru ča je cesara, a narodu ča je naroda: Hrvatski gradišćanski materinski jezik u zipku, u crikvu i u školu! I imat će nas gradišćanskih Hrvatov i za daljih četirih sto ljet!*

Mora se priznati da je u želji za što većim približavanjem prema novoštokavskom standardu sve češće dolazilo i do potiskivanja tipičnih čakavizama (*kot > kao, jur > već, zvana > osim*) pa i do uvođenja nepoznatih balkanizama: tako se uz *pastir* uvodi *čoban* ili uz *zdenac* izraz *bunar*. Kao reakcija na ovo pojačano štokaviziranje gradišćanskohrvatskoga jezika počinje se, počevši od sedamdesetih godina u školstvu¹⁵ te u časopisima i novinama, forsirati čakavština. Godine 1982. izlazi i I. dio Rječnika, kao što smo već spomenuli u uvodu ovome članku, kojim su stvoreni jezični preduvjeti za normiranje jezika.

Ako imamo u vidu sve gore navedene čimbenike, vidimo da su vrlo različiti razlozi zahtijevali standardizaciju gradišćanskohrvatskoga književnoga jezika. Ovime smo ujedno i kratko obrazložili zašto nije mogao biti preuzet hrvatski (štokavski) standardni jezik.

LITERATURA

Nikola Benčić, *Književnost gradišćanskih Hrvata od 16. stoljeća do 1921.*, Zagreb, 1998.

Bencsics, Finka, Šojat et al., *Nimško-gradišćanskohrvatsko-hrvatski rječnik / Deutsch-burgenländischkroatisch-kroatisches Wörterbuch*, Eisenstadt/Zagreb, 1982.

Mirko Berlakovich, *Hrvatska gramatika. Mali pregled gramatike gradišćanskohrvatskoga i hrvatskoga jezika*, Benua Verlag, Großpetersdorf, 1995.

¹² Klaudusov i Meršičev pokušaj uvođenja hkj. u to vrijeme nije mogao uspjeti jer gradišćanski Hrvati nisu imali niti jednu jedinu srednju ili višu školu gdje bi se bio mogao naučiti hkj. Tako ni sami učitelji nisu imali odgovarajuću jezičnu kompetenciju.

¹³ Fritz Robak, gradišćanski Hrvat i poslijeratni zastupnik SPÖ-a, Socijalističke stranke Austrije, provodio je otvorenu asimilatorsku politiku (nastupao je npr. javno protiv hrvatskoga jezika u školama).

¹⁴ Kostanj, J.: "Naše narječje ili književni jezik?", *HN*, 3, 1963, str. 3.

¹⁵ Godine 1973. je J. Ibesich proglašen novim nadzornikom za hrvatske škole u Gradišću. On je protiv uvođenja hkj. kao nastavnog jezika, pa je i predsjednik Radne zajednice za izrađivanje školskih knjiga na gradišćanskohrvatskim govorima.

Andrea Zorka Berlakovich, *Govor Velikoga Borištofa, sela u srednjem Gradišću*, Diplomski rad, Zadar, 1987.

Ivan Brabec, "Hrvatski govori u Gradišću", u: *Gradišćanski Hrvati*, Čakavski sabor, Zagreb, 1973, str. 61–90.

Ivan Brabec, "Dijakronski pogled na gradišćanskohrvatski jezik", u: *Gradišćanski Hrvati 1553 - 1983*, 1983, str. 59–71.

Dalibor Brozović, "Hrvatski jezik, njegovo mjesto unutar južnoslavenskih i drugih slavenskih jezika, njegove povijesne mijene kao jezika hrvatske književnosti", u: *Hrvatska književnost u europskom kontekstu*, Zagreb, 1978, str. 9–83.

Stefan Geositis, *Die burgenländischen Kroaten im Wandel der Zeiten*, Edition Tusch, Wien, 1986.

László Hadrovicz, *Schrifttum und Sprache der burgenländischen Kroaten im 18. und 19. Jahrhundert*, Akademiai Kiado, Budapest, 1974.

László Hadrovicz, "Povijest gradišćanskohrvatskoga književnoga jezika", u: *Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata*, ur. Ivan Kampuš, Globus, Zagreb, 1995.

Robert Hajszan, *Ignac Horvat*, Pinkovac, 1979.

Josip Hamm, "Položaj i značaj gradišćansko-hrvatskoga jezika unutar slavenske jezične grupe", u: *Symposion Croaticon – Gradišćanski Hrvati/Die Burgenländischen Kroaten*, Beč, 1974, str. 45–52.

Alojz Jembrih, *Na izvorima gradišćanskohrvatskoga jezika i književnosti, Gradišćanskohrvatske studije 1*, Znanstveni institut gradišćanskih Hrvatov, Željezno, 1997.

Radoslav Katičić, "Die burgenländischen Kroaten an sprachlichen Scheidewegen", u: *Pontes Slavici*, Festschrift für Stanislaus Hafner zum 70. Geburtstag, Akademische Druck- u. Verlagsanstalt Graz-Austria, 1986, str. 179–187.

Andrea Zorka Kinda-Berlakovich, *Das zweisprachige Pflichtschulwesen der burgenländischen Kroaten in der Vor- und Nachkriegszeit. Eine Dokumentation mit Kurzbiografien und Zeitzeugenberichten / Dvojezično školstvo gradišćanskih Hrvatov u pred- i pobojnem vrimenu. Dokumentacija s biografijami i izvještaji svidokov*, VHS der Burgenländischen Kroaten/NVŠ Gradišćanskih Hrvatov, Eisenstadt/Željezno, 2001.

Andrea Zorka Kinda-Berlakovich, "Die kroatische Unterrichtssprache im Burgenland. Bilinguales Pflichtschulwesen von 1921-2001", LIT-Verlag, *Interkulturelle Pädagogik*, sv. 2, Beč, 2005.

Andrea Zorka Kinda-Berlakovich, "Njemačke interferencije u jeziku gradišćanskih Hrvata", u: *Drugi Hrvatski slavistički kongres, Zbornik radova I.*, Zagreb, 2001a, str. 461–467.

Andrea Zorka Kinda-Berlakovich, "Gradišćanskohrvatski prema hrvatskom standardu", u: *Bosanski, hrvatski, srpski*, ur. Gerhard Neweklowsky, Međunarodni skup

"Aktuelna pitanja jezika Bošnjaka, Hrvata, Srba i Crnogoraca", Wiener Slawistischer Almanach, Sonderband 57, Beč, 2003, str. 111–122.

Helene Koschat, "Die čakavische Mundart von Baumgarten im Burgenland", Schriften der Balkankommission, Linguistische Abteilung XXIV, 2, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 1978.

Bogdan Krizman, "Gradišće na Pariškoj mirovnoj konferenciji (1919/20)", u: *Nastava povijesti*, 4, 1974.

Gerhard Neweklowsky, "Die kroatischen Dialekte des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete", Schriften der Balkankommission, Linguistische Abteilung XXV, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 1978.

Ivo Sučić et al., *Gramatika gradišćanskohrvatskoga jezika*, Znanstveni institut Gradišćanskih Hrvatov, Željezno, 2003.

Antun Šojat, "O jeziku i rječniku gradišćanskih Hrvata", u: *Rasprave Zavoda za jezik*, knj. 6–7, 1980-1981, str. 305–318.

Werner Weilguni, *Die Diskussion um die Standardsprache bei den Burgenländerkroaten. Sprachpolitische und kulturpolitische Tendenzen seit der Mitte des 19. Jahrhunderts*, Disertacija, Sveučilište Beč, 1984.

ENTWICKLUNGSWEG VON DER STANDARDSPRACHE DER BURGENLÄNDISCHEN KROATEN ZUR REGIONALEN KROATISCHEN STANDARDSPRACHE

Da die Entwicklung der Sprache und der Identität bei den burgenländischen Kroaten ungewöhnlich eng miteinander verbunden sind, gab es und gibt es immer noch ein berechtigtes Streben innerhalb dieser Minderheit zu einer kodifiziert/normierten Sprache, die das Bewusstsein der Minderheit stärken und eine starke Stütze im Kampf um das nationale Überleben sein sollte. Im Artikel wird die Entwicklung der Sprache bei den burgenländischen Kroaten analysiert, die wegen der besonderen geographischen Lage und Trennung vom Volksstamm nicht die Entwicklung der Sprache in der alten Heimat folgen konnten, sondern seit ihrer Ankunft in der neuen Heimat ihre eigene Standardsprache gepflegt und entwickelt haben.

SCHLÜSSELWÖRTER: *Burgenländische Kroaten, Burgenlandkroatisch, Standardsprache.*

